

Розділ 4

Проблеми управління інноваційним розвитком

УДК 33:303.733

Кендюхов Олександр Володимирович,

*д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри стратегічного управління економічним розвитком
Донецького національного технічного університету;*

Ягельська Катерина Юрївна,

*канд. екон. наук, докторант кафедри стратегічного управління економічним розвитком
Донецького національного технічного університету*

ЕКОНОМІЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ЧАСУ

У статті розглянуто категорії часу з економічної точки зору, проаналізовано залежність господарських систем від економічного часу. На основі проведеного аналізу вдосконалено визначення економічного часу, виділено його особливості.

Ключові слова: час, економічна система, економічний час, економічний розвиток.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. Питання часу завжди викликали науковий інтерес як важкодосліджуваний, проте невід'ємний фактор усіх форм існування. Очевидна залежність економіки від часу обумовлювала пошуки відповідей на питання економії часу, його структури, організації, що й до сьогодні залишаються актуальними. Економічний розвиток усе більше асоціюється зі швидкістю перебігу економічних процесів, яка збільшується за рахунок якісного управління часом, що наголошує на важливості його дослідження в економічному ракурсі. В економіці склалося декілька напрямів дослідження часу. Радянські вчені приділяли значну увагу питанням використання робочого часу, його економії, продуктивності праці, причому в усіх розробках часу віддавалася другорядна, допоміжна роль поряд із трудовими ресурсами й робочою силою, що підтверджується працями Г. Пруденського [36], Ю. Толипіна [40], П. Петроченка [32], І. Маслової [29], Є. Русанова [38], В. Костакова [25] та інших вчених. Деяко інакше до питань часу підходили В. Патрушев [31], Г. Черкасов [43], А. Блохін [12], що ретельно досліджували окремі структурні елементи часу як робочий та вільний час, загальний фонд часу тощо. На особливу увагу заслуговують результати досліджень В. Артемова, О. Новохацької [5-9], А. Бергсона [46], В. Верховина [16], які вивчали час в економіці з огляду на його соціально-психологічні та філософські проблеми. Властивостям часу та особливостям його вимірювання присвятили свої праці Д. Шекл [47], Дж. Уїтроу [49], А. Анісов [2-4], Я. Аскін [10], С. Шноль [30; 44; 48], В. Вернадський [15], В. Яковлев [45] та інші вчені.

Сьогодні неможливість існування економічної системи поза часом незаперечна. В.-Б. Занг справедливо зазначає, що час повинен входити як незалежна змінна в опис

кожної економічної величини [18, с. 27]. В економічних дослідженнях фактор часу не можна ігнорувати, оскільки в іншому разі можливі спотворення і неточності у виявленні економічних закономірностей [24, с. 29]. Проте виділення часу як фундаментальної властивості економічних процесів залишається досить незвичним. Ці погляди майже не обговорюються, незважаючи на ті глобальні концептуальні зміни, які відбуваються в природничих і соціальних науках. Причина полягає у стереотипах поглядів на історію розвитку економічних теорій і недооцінці ролі феномену часу в їхньому формуванні [11, с. 109].

Те, що час правомірно вважати економічною категорією, уже доведено В. Патрушевим [31], В. Бірюковим [11], Н. Кожевніковою [24], однак на сучасному етапі розвитку економіки стають недостатніми констатація та навіть вирішення питань ролі й урахування фактора часу при розподілі часу в економічних процесах. Нагальними постають проблеми структуризації часу як прояву суб'єктивного параметра в економіці, вирішення яких дало б можливість управляти економічним часом із більшою ефективністю.

Метою статті є сформулювати авторську позицію стосовно часу як економічної категорії, визначити місце часу та його особливості в економічних системах.

Викладення основного матеріалу. У широкому значенні час – це загальна форма буття матерії, що виражає тривалість її існування і послідовність зміни станів усіх матеріальних систем і процесів у світі [21]. І. Ньютон зазначав, що «абсолютний, теперішній і математичний час сам по собі і за своєю природою рівномірно тече безвідносно до всього навколишнього» [15, с. 521]. У доповіді В. Вернадського знаходимо таке визначення часу: «Час є один з основних проявів речовини, невіддільне від нього його зміст» [15, с. 512].

Вейник А. наголошував, що час входить до складу хронального явища, що визначає темп усіх процесів, які відбуваються в будь-якому тілі (макроскопічному, мікроскопічному тощо). Мова йде про реальний час, зворотний хроналу, який є найважливішою характеристикою будь-якого тіла – живого й неживого, – подібно до тиску, температури, електричного потенціалу і т. п. Отже, А. Вейник стверджував, що ходом реального часу можна керувати так само просто, як ми керуємо змінами останніх [14, с. 6].

Людський час формувалася поступово в процесі становлення та розвитку людського співтовариства. Як зазначає І. Андреев, «завершальний ступінь процесу антропосоціогенезу характеризувався, імовірно, переважною фіксацією і психічною діяльністю континуальної цілісності світу в її пов'язаності з дискретністю часу. Початкове сприйняття часу як сукупності біоритмів організму й навколишнього середовища (астрально-космічних, кліматичних, гідрогеологічних, біологічних, хімічних, фізичних і т. п.) поступово (у міру «засвоєння» центральною нервовою системою просторових взаємовідносин) збагачувалося за рахунок виявлення природної аритмії (смерть, хвороби, кліматичні катаклізми, затемнення, землетруси, повені, виверження вулканів тощо) та відділення від справжнього початку минулого (у вигляді акумуляції досвіду), а потім майбутнього» [1, с. 67].

Для опису господарського життя суспільства недостатньо використовувати астрономічний час, поряд із ним необхідно використовувати час економіки як системи, що самоорганізується. Будучи загальною формою і невід'ємним атрибутом існування економічних процесів, економічний час є системоутворювальним фактором, становлячи собою універсальну організацію господарського життя, невід'ємну структуру всієї економічної системи, сукупної взаємодії економічних сил, процесів, подій [11, с. 105].

Із часів маржиналістської революції до першої половини ХХ ст. в економічній науці

переважали дослідження, що базувалися на стаціонарних і механічних моделях економічного розвитку. При цьому феномен часу або не враховувався, або враховувався дуже обмежено, оскільки в концепціях використовувались уявлення про існування жорстких причинно-наслідкових зв'язків, що однозначно визначали зміни економічної системи в часі [11, с. 18]. Сучасні підходи до проблеми часу розглядають його за рівнями: фізичний, біологічний (фізіологічний), психологічний, соціальний [19, с. 45-46], кожен із яких по-своєму відбивається на існуванні людства і, відповідно, на економічній системі, порушуючи жорсткі причинно-наслідкові зв'язки. А. Лой визначив соціальний час як специфічну форму суспільно-історичного руху, що виражається в моментах повторюваності, тривалості, частоти, ритміки соціальних подій і процесів, їхньої дискретності й безперервності» [28, с. 14]. Соціальний час неоднорідний і виступає як внутрішня форма, відносна величина якої визначається сутністю процесів у соціальному розвитку; саме суперництво між соціальними системами потрібно розуміти тепер як змагання в часі [34, с. 73]. Це саме змагання можна знайти і в економічних системах унаслідок певних відбитків соціальних правил. Щодо історичного часу, який, за Г. Зборовським, є формою руху суспільства від однієї суспільно-економічної формації до іншої і характеризується цілісністю, безперервністю та дискретністю [19, с. 115], то він має властивість легко відхилятися залежно від широкого спектра альтернатив та ймовірностей, що також відбиватиметься на економічній системі. У переломні епохи та революційні періоди підсилюється «аритмія історичного часу», у ньому зростає момент переривчастості [34, с. 74]. За Г. Пруденським, час може розглядатися як природничо-наукова, філософська та економічна категорії. Причому вся життєдіяльність і розвиток людини проходять і відбиваються в цій категорії, залежать від використання часу, пов'язаного з вихованням, працею й дозвіллям людей [36, с. 21].

Особливий інтерес викликає науковий підхід до часу як економічної категорії.

Ретельний аналіз теорії становлення економічного часу можна знайти в дослідженні В. Бірюкова [11, с. 31-55], проте, на наш погляд, калейдоскопічний виклад матеріалу залишає несформованим висновок щодо початку науковообґрунтованого підходу до часу як економічної категорії, актуальної для сучасних економічних систем. Багато вчених спиралися на фактор часу у своїх дослідженнях, що слугувало основою для значних внесків в економіку. Наприклад, А. Маршал, ураховуючи вплив фактора часу на виробничі витрати, виділив постійні та змінні витрати виробництва. Крім того, як критерій виділення періодів взаємодії попиту та пропозиції він використовував не астрономічний, а економічний час, що характеризувався рушійними економічними силами. Так, вчений відокремив три часові періоди: миттєву рівновагу (коли пропозиція незмінна), короткострокову рівновагу (коли фірми можуть збільшити обсяг виробництва на наявних виробничих площах) та довгострокову рівновагу (коли виробничі потужності розширюються або скорочуються у зв'язку зі змінами в попиті) [11, с. 64-65]. Дж. Б. Кларк запропонував розподіл економічної науки на три сфери: перша охоплює універсальні явища багатства, друга – соціально-економічну статистичну описує майбутню долю багатства, третя – соціально-економічну динаміку й описує, що відбувається з багатством суспільства за умови змін форми і способів діяльності [23, с. 51]. Для аналізу проблем розвитку економіки в просторі реального часу Й. Шумпетер спробував використати ідеї майже всіх конкуруючих концепцій кінця XIX – початку XX ст. У праці «Економічні цикли» він пов'язує циклічність економічного розвитку з періодичністю впровадження різних інновацій. У тимчасовому просторі розвитку економіки існує безліч хвиль нововведень, які накладаються одне на одне, породжуючи періоди піднесення та спаду [11, с. 71]. М.І. Туган-Барановський

також розробив теорію економічного зростання та економічних циклів, спираючися на дослідження розвитку суперечностей економіки в просторі й часі [42, с. 21-22].

Проте сучасна наука досі залишає фактору часу другий план. Описуючи фактори виробництва, вчені зосереджуються на класичному підході – праці, землі та капіталі. Іноді до переліку додаються інформація та технологія, що враховує підприємницький талант (Л. Рафікова [37], Ю. Петрунін, М. Панов [33], Е. Долан, Д. Ліндсей [17], Л. Кураков [27], Є. Борисов [13], С. Івашковський [20]). Імовірно, першим із вітчизняних вчених про час як не відновлюваний фактор виробництва заговорив О. Кендюхов [22, с. 6].

Під фактором часу в економіці розуміють явище зміни економічних показників, причиною якого є час. В основу дії фактора часу покладено зміну комплексу соціально-економічних і техніко-економічних умов [41].

Описуючи економічні процеси, так чи інакше використовуються дві моделі часу. По-перше, час розглядається як вічність, при цьому виникає погляд із позачасового світу на речі і явища, які не піддаються впливу з боку часу. По-друге, час виступає як потік подій, який тече з минулого через сьогодні в майбутнє. Кожна з двох концепцій часу, дозволяє досліджувати економічні системи, акцентуючи увагу на різних аспектах їхнього стану [11, с. 20].

Економічний час – це економічна категорія, що виражає собою тривалість (необов'язково рівномірну), що відокремлює дві послідовні події в економічних процесах і явищах [24, с. 20]. Економічний час, визначений природою економічних відносин, набагато досконаліший і конкретніший для економічних процесів, ніж загальний час як абстрактні визначення тривалості й послідовності [39].

Спроби вирішити проблеми структуризації часу як прояву суб'єктивного параметра в економіці знаходять відображення в такому. Людство залежить від часу в будь-якому його вираженні, тому доволі сміливо стверджувати про можливість управляти часом, особливо якщо мова йде про «реальний» час, на основі якого було обрано початок відліку. Будь-який виробничий процес має бути втиснутий у добу, сформовану людством на основі власних уявлень про часові межі дня, тому фактично управління економічним часом зводиться до управління економічними процесами в заздалегідь визначених межах, тобто йдеться про ідею «наповненості» часу та його обумовленості, що йде від Р. Декарта та Г. Лейбніца. Якщо ж дозволити собі дещо абстрагуватися від календарного часу й розглядати економічну систему незалежно, з власними часовими орієнтирами, може виявитися, що структура часу дозволяє вносити в себе певні коригування. В. Бірюков справедливо наголошує, що економічна система, як і будь-яка система реального світу, існує і розвивається за своїм власним часом, що залежить від характеру циклічних змін у її структурі та зовнішньому середовищі [11, с. 21]. Отже, час економічної системи залежить від зовнішніх та внутрішніх факторів, що впливають на його швидкість і, імовірно, структуру. А. Ейнштейн, зробивши переворот в історії фізики своєю теорією відносності, стверджував, що час залежить від швидкості руху системи порівняно з іншою системою, тобто час у системі повільніший, чим більша швидкість. Зазначена теорія істотно вплинула на загальну наукову парадигму. І. Пригожин та І. Стенгерс звертали увагу на наявну спільність концепцій часу в фізичних та соціальних теоріях [35]. Крім того, наукові погляди А. Вейника також відштовхувалися від ідей неминучого «панпарадигмального» періоду [14, с. 10], тобто мова йде про загальну наукову парадигму, яка не просто однаково впливає на різні сфери життя та науки, а є єдиною глобальною керуючою основою. Отже, цілком справедливо застосовувати певні закони одних наук до інших. У нашому випадку цікава теорія самоорганізації відкритих систем І. Пригожина, в основу якої покладені

концепція системного часу і явище темпоральності, що також може бути перенесене на економічну систему.

Як зазначає В. Бірюков, господарська діяльність є важливою сферою життєдіяльності суспільства, а економічний час виступає особливим сегментом соціального часу і знаходиться з ним у тісному взаємозв'язку [11, с. 16]. А за Г. Зборовським, соціальний час диференціюється в межах кожної соціально-культурної системи залежно від її внутрішньої структури, тобто він неоднаково проходить у свідомості окремих класів і груп, які по-своєму сприймають його й переживають, ритм функціонування цих суспільних груп різний [19, с. 112]. Звідси виходить, що економічний час – достатньо суб'єктивна темпоральна категорія, варіативність якої залежить від соціальних критеріїв і уявлень та особливостей економічної системи, у якій він проходить.

За А. Ейнштейном, всі неживі об'єкти, у тому числі хронометри будь-якої конструкції, а також усі рослини і тварини мають власний «відносний» час, хід якого залежить від об'єктивної абсолютної швидкості руху цих об'єктів. Виходить, людство характеризує економічний час як частину соціального, підпорядковуючи економічний час соціальному і, відповідно, своїм соціальним стереотипам. Як, наприклад, визначити ті чи інші часові економічні межі, абстрагуючися від соціальних уявлень? У першу чергу, економічний час виконує оцінну функцію: вимірює тривалість виробничих циклів, характеризує якість проходження економічних процесів, ритмічність, періоди зміни, відновлення тощо, тобто так чи інакше обумовлений соціальністю.

Проте вищевикладений матеріал свідчить на користь наявності відносного економічного часу в певній економічній системі, що, імовірно, не підпорядковується соціальному, хоча, можливо, знаходиться з ним у певній взаємозалежності як елемент «загального часу» як такого, що має три аспекти: координати подій на часовій вісі, відносний час (інтервал між подіями) та суб'єктивний параметр при порівнянні процесів.

З точки зору сучасної синергетичної парадигми, на противагу традиційному підходу, час виступає системним і виражає взаємозв'язок, ієрархію індивідуальних векторів часу руху елементів цілого, що саморозвивається. Як зазначає М. Кузьмін, час стає «оператором», застосовуючи який до «системного стану», ми отримуємо все нові й нові стани. Власні значення (скаляри) цього оператора є біфуркаційними параметрами системи. У міру їхньої зміни в деякі моменти критично змінюється характер поведінки системи. Оскільки час є індивідуальним фактором існування цілого, то і власне значення оператора T , представляє систему в цілому, має бути представлене якоюсь «критичною масою», що репрезентує систему як ціле. Таким сумарним фактором можуть виступати маса, енергія, інформація, розмір, зв'язаність системи та ін. фактори цілісності. Розвиток системи передбачає зміну цілісності, яка призводить до змін на рівні частин (структурогенезу, метаболізму, якості поведінки тощо) [26, с. 72-73].

На наш погляд, цілком справедливо визначати економічну систему як ціле, якому притаманні економічна маса, економічна енергія, інформація, розмір тощо і головне – економічний час. Це дещо спростовує визначення економічного часу, надане Н. Кожевніковою, яка стверджує, що економічний час є відображенням і найвищим узагальненням об'єктивної економічної дійсності і, будучи конкретно-певною формою загального часу, становить економічну категорію як безпосереднє, яке ні на що більше не розчленовується, родове поняття [24, с. 18]. По-перше, вважаємо некоректним вимірювання економічної дійсності часом як «відображенням і найвищим її узагальненням», оскільки час не є головним або інтегральним економічним показником.

Наприклад, під час розгляду економічної дійсності певної країни, більш вагомим, на наш погляд, є показник руху (назвемо його економічною енергією), а не часу. Першочерговий інтерес має становити результативність економічної діяльності, а не час існування країни.

Якщо країна молода, це не означає, що ми, узагальнивши її вік, зробимо висновок про неї як економічно слабку. По-друге, якщо погодитися з твердженням вищезгаданого автора щодо часу як поняття, яке ні на що не розчленовується, виходить, що час – це елементарна частка, яка більше не ділиться. На наш погляд, час ділиться, у першу чергу, на потоки. Крім того, спроби змоделювати структуру економічного часу знаходять підґрунтя ще в дослідженнях У. Мура, який відокремив такі складові часу, як послідовність, синхронізація і темп (швидкість) [11, с. 18], що вже свідчить про складність поняття, яке розглядається.

Правомірним, з нашої точки зору, є узагальнення досліджень Н. Кожевнікової щодо такого твердження: «економічний час є нематеріальною реальністю і способом існування економічної матерії. Остання існує лише в економічному русі, але оскільки економічний рух здатний здійснюватися лише в економічному часі та просторі, то економічна матерія існує в економічному часі та економічному просторі» [24, с. 137].

Економічний час виступає по відношенню до природного часу як додатковий час, який адекватно й компактно описує діяльність суб'єктів господарювання [11, с. 110]. Економічним часом можна керувати, змінюючи параметри економічних процесів [24, с. 19].

Висновок. Економічна система існує у відносному просторі й рухається у відносному часі з притаманними йому відносними економічними характеристиками й елементами, що взаємодіють із зовнішнім середовищем. Часу притаманні характеристики кількості та якості, тобто час можна вимірювати як елемент хронального явища, а можна оцінювати за рівнем корисності, задоволення, ефективності та іншими показниками, що характеризуватимуть якість. Економічний час носить дуалістичний характер, становлячи, з одного боку, суб'єктивну темпоральну категорію, варіативність якої залежить від соціальних критеріїв і уявлень, з іншого боку, є відносним і залежить від особливостей економічної системи (її маси, енергії, інформації, розміру, зв'язності), у якій він проходить. Урахування фактора часу є одним із ключових елементів формування механізму національного економічного розвитку.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є дослідити структуру економічного часу з метою винайдення методів його кількісного вимірювання, керування і розроблення стратегії прискореного національного економічного розвитку.

1. Андреев И.Л. Связь пространственно-временных представлений с генезисом собственности и власти / И.Л. Андреев // Вопросы философии. – 1999. – № 4.
2. Анисов А.М. Направленность и обратимость времени / А.М. Анисов // Логические исследования. – Вып. 6. – М. : РОССПЭН, 1999. – С. 195-217.
3. Анисов А.М. Время и компьютер. Негеометрический образ времени / А.М. Анисов. – М. : Наука, 1991.
4. Анисов А.М. Свойства времени [Электронный ресурс] / А.М. Анисов. – Режим доступа: <http://kharzarzar.skeptik.net/books/anisov02.htm>.
5. Артемов В.А. Эмпирические исследования затрат времени в СССР (1920 - 1930-е гг.) / В.А. Артемов, О.В. Новохацкая // Социологические исследования. – 2008. – № 4. – С. 92-104.
6. Артемов В.А. Опыт лонгитюдного исследования использования времени / В.А. Артемов, О.В. Артемова, П.С. Ростовцев // Социологические исследования. – 1999. – № 2. – С. 106-116.

Розділ 4 Проблеми управління інноваційним розвитком

7. Артемов В.А. К истории возникновения исследований бюджетов времени / В.А. Артемов // Социологические исследования. – 2003. – № 5. – С. 141-149.
8. Артемов В.А. Использование времени и социальное самочувствие: опыт экспериментального анализа / В.А. Артемов, О.В. Новохацкая // Социологические исследования. – 2011. – № 2. – С. 24-31.
9. Артемов В.А. Изучение бюджетов времени в России XX в. / В.А. Артемов, О.В. Новохацкая, В.Д. Патрушев // Социологические исследования. – 2001. – № 6. – С. 112-120.
10. Аскин Я.Ф. Проблема времени. Ее философское истолкование / Я.Ф. Аскин. – М. : Мысль, 1966.
11. Бирюков В.В. Время как экономическое пространство развития хозяйственной системы: дис. ...доктора эконом. наук : 08.00.01 / Виталий Васильевич Бирюков. – Санкт-Петербург, 2000. – 450 с.
12. Блохин А.А. Время в экономике / А.А. Блохин. – М. : Наука, 1993. – 125 с.
13. Борисов Е. Хрестоматия по экономической теории / Е. Борисов. – М. : Юристъ, 2003. – 536 с.
14. Вейник А.И. Термодинамика реальных процессов / А.И. Вейник. – Мн. : Наука і техника, 1991. – 576 с.
15. Вернадский В.И. Проблема времени в современной науке / В.И. Вернадский // Известия Академии наук СССР. VII серия. Отделение математических и естественных наук. – 1932. – № 4. – С. 511-541.
16. Верховин В.И. Экономическая социология : монография / В.И. Верховин, В.И. Зубков. – 2-е изд. – М. : РУДН, 2005.
17. Долан Э. Рынок: микроэкономическая модель / Э. Долан, Д. Линдсей : пер. с англ. – СПб. : Питер, 1992.
18. Занг В.-Б. Синергетическая экономика. Время и перемены в нелинейной экономической теории / В.-Б. Занг; пер. с англ. – М. : Мир, 1999. – 335 с.
19. Зборовский Г.Е. Пространство и время как формы социального бытия / Г.Е. Зборовский. – Свердловск : Юрид. ин-т, 1974. – 223 с.
20. Ивашковский С. Микроэкономика / С. Ивашковский. – М. : Дело, 2001.
21. Философский энциклопедический словарь / [Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов]. – М. : Сов. Энциклопедия, 1983.
22. Кендюхов А. Почему мы все делаем правильно, но зря? / А. Кендюхов // Донецкие новости. – 2011. – № 45. – С. 6.
23. Кларк Дж. Б. Распределение богатства / Дж. Б. Кларк. – М. : Экономика, 1992.
24. Кожевникова Н.В. Фактор времени в системе экономической устойчивости хозяйствующих субъектов : дис. ... кандидата экон. наук : 08.00.01 / Наталья Владимировна Кожевникова. – Йошкар-Ола, 2004. – 155 с.
25. Костаков В.Г. Баланс труда: содержание и методика разработки / В.Г. Костаков, П.П. Литвяков. – М. : Экономика, 1970. – 287 с.
26. Кузьмин В.М. Экстатическое время // Вопросы философии. – 1996. – № 2.
27. Кураков Л. Экономика и право: словарь-справочник / Л. Кураков, А. Кураков, В. Кураков. – М. : ВУЗ и школа, 2004. – 1072 с.
28. Лой А.Н. Социально-историческое содержание категорий «время» и «пространство» / А.Н. Лой. – К. : Наукова думка, 1978.
29. Маслова И.В. Развитие и эффективное использование трудового потенциала промышленности : дис. ... кандидата экон. наук : 08.00.05 / Ирина Владимировна Маслова. – М., 2001. – 176 с.
30. Исследование эффекта местного времени на малых пространственно-временных масштабах / [Панчелюга В.А., Коломбет В.А., Панчелюга М.С., Шноль С.Э.] // Гиперкомплексные числа в геометрии и физике. – 2006. – № 5-1. – С. 114-119.
31. Патрушев В.Д. Время как экономическая категория / В.Д. Патрушев. – М. : Мысль, 1966.
32. Петроченко П.Ф. Экономика труда в промышленности / П.Ф. Петроченко, И.А. Лясников. – М. : Экономика, 1979. – 262 с.

33. Словарь по обществознанию: учеб. пособие для абитуриентов вузов / [ред. Ю.Ю. Петрунин]. – 2-е изд., испр. – М. : Книжный Дом Университет, 2005. – 511 с.
34. Поповський Б. Соціально-психологічні концепції часу / Б. Поповський // Вісник ОНУ. – 2009. – Т. 14, вип. 6. – С.72-78.
35. Пригожин И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с Природой / И. Пригожин, И. Стенгерс. – М. : Прогресс, 1986.
36. Пруденский Г.А. Время и труд / Г.А. Пруденский. – М. : Мысль, 1965.
37. Рафикова Л.А. Взаимодействие экономического развития и экономического роста в современной экономической системе : дис. ... кандидата экон. наук : 08.00.01 / Лариса Анатольевна Рафикова. – Казань, 2007. – 192 с.
38. Русанова Е.С. Распределение и использование трудовых ресурсов в СССР / Е.С. Русанова. – М. : Экономика, 1971.
39. Секацкий А. Время и его роль в современной экономике [Электронный ресурс] / А. Секацкий. – Режим доступа: <http://contextclub.org/events/y2010/m9/n48>.
40. Толыпин Ю.М. Действие закона экономии времени и новая методология его математического анализа: очерки теории непосредственно общественного труда и исчисления эффективности производства в рабочем времени / Ю.М. Толыпин. – М. : Изд-во Московского университета, 1964. – 294 с.
41. Фактор часу і його вплив на економічні показники [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.readbook.com.ua/book/6/101/>.
42. Худокормов А.Г. Классики кейнсианства / А.Г. Худокормов: в 2-х т. – М. : Экономика, 1997.
43. Черкасов Г.И. Основы теории производительных сил / Г.И. Черкасов. – М. : Экономика, 2008. – 172 с.
44. Шноль С.Э. Закономерные изменения тонкой структуры статистических распределений в случайных процессах как следствие арифметических и космофизических причин / С.Э. Шноль // Труды семинара «Время, хаос и математические проблемы». – Вып. 3. – М. : Книжный Дом «Университет», 2004. – С. 121-154.
45. Яковлев В.П. Социальное время / В.П. Яковлев. – Ростов- н/Д : РГУ, 1980. – 160 с.
46. Bergson A. Productivity and the Social System – The USSR and the West / Abram Bergson. – Harvard University Press, 1978. – 288 p.
47. Schackle G.L.S. Time in Economics / G.L.S. Schackle. – Amsterdam, 1958. – 418 p.
48. Shnoll S.E. Cosmophysical Effects in the Structure of Daily and Yearly Periods of Changes in the Shape of Histograms Constructed from the Measurements of alpha-Activity / S.E. Shnoll, K.I. Zenchenko, N.V. Udaltsova // Biophysics. – 2004. – Vol. 49, Suppl. 1. – P. 155.
49. Whitrow G.J. Natural Philosophy of Time / G.J. Whitrow. – Oxford University Press. – 2nd edition. – 1980. – 410 p.

А.В. Кендюхов, Е.Ю. Ягельская

Экономический подход к изучению времени

В статье рассмотрены категории времени с экономической точки зрения, проанализирована зависимость хозяйственных систем от экономического времени. На основе проведенного анализа усовершенствовано определение экономического времени, выделены его особенности.

Ключевые слова: время, экономическая система, экономическое время, экономическое развитие.

A.V. Kendyuhov, E.Yu. Yagelskaya

The economic approach to the time research

Article deals with category of time from economic point of view. Dependence of economic systems from economic time is analyzed. Based on analysis of economic time definition its features are improved.

Keywords: time, economic system, economic times, economic development.

Отримано 09.07.2012 р.